

Dávid Ferencz.

(Iskolai évet megnyitó beszéd.)

Két héttel ezelőtt ünnepelte meg az unitárius egyház alapítójának és első püspökének, Dávid Ferencznek születése 400. dik évfordulóját. Gyönyörű, harmonikus és fölemelő volt az ünnepély, gazdag, biztató és reményeket keltő mozzanatokban. Az ilyen alkalmak az egyházak történelmében korszakos fordulókka válhatnak; kezdő forrásaivá olyan fejlődéseknek, a melyek a hitélet megújulását, a reményevesztett lelkek lendülését, az igazság és szeretet kutatásának új útjait jelölik. Az ünneplő sereg visszatekint a multba, megállapítja a haladás, vagy talán a visszafejlődés mértékét, magára eszmél, összeméri erejét és tulajdonságait azokéval, a kik más úton keresik az igazságot és boldogulást s ez elmékedésből új megismerések, új akarati elhatározások, új célkitűzések származnak, melyek újabb és helyesebb törekvéseket indítanak útba. Reám ilyen megerősítő, sőt önértetet sugáló hatással voltak azok a mozzanatok, melyekben a négy napig tartó ünnep bővülködött.

Ezt az évet az unitárius közfelfogás az unitáriusok „nagy esztendejének“ nevezte. De e nevet csak akkor fogjuk méltán viselhetni, ha ez események lefolyását nyitott szemmel nézzük, észre vesszük azokban nem csak erényeinket, hanem hibáinkat is, ha beengedjük lelkünkbe az igaz megismerés sugarait s a jóra való elhatározás és törekvés magvai kelnek ki lelkünkéből.

Ezért végtelenül sajnálom, hogy az ünnep oly időre esett, mikor ti, kedves ifjak, nem lehettetek itt. Mert meg vagyok győződve, hogy sokan közületek gazdag benyomásokkal, erős elhatározásokkal, vallásunkhoz való szilárd ragaszkodással távoztatok volna az ünnepélyről.

De ha nem lehettetek jelen az ünnepélyen, foglalozzunk ez órában, az iskolai év első órájában Dávid Ferencz sorsával, idézzük fel emlékét annak a nagy reformátornak, a ki hosszú időn keresztül

elfeledten feküdt jeltelen sirjában, de a kinek a jelen s bizton hiszem, hogy a jövő még inkább — habár lassan is — elhozza az elismerés, a hódolat koszorúját.

Dávid Ferencz élete történetéről egy részetek már hallott és tanult, más részetek idővel fog tanulni róla. Azért az ő külső élete történetét csak röviden érintem.

Dávid Ferencz ifjúsága a 16. sz. elejére esik; abba a korba, mikor a humanismus és renaissance hatása alatt fejlődött elmék, megunva az egyház által rájuk erőszakolt szellemi vesztegzár átkos jármát, tisztább és igazabb eszmék és gondolatok után áhítottak, mikor megcsömörölve az egyház lélekbénítő tanításától, tudatára ébredtek az emberi gondolat szabadságának, az elme kutatási és vizsgálódási jogának. Ez a kor az addig lekötözve, lebilincselve tartott emberi szellem felszabadítása, a lélek igazság után sóvárgásának, az emberi elme forradalmának kora volt. A nyugatról behozott tisztultabb vallási nézetek és gondolatok a megváltás erejével fogták meg a lelkeket. Olyan egyetemes, olyan általános volt a lelkeknek ez a forrongása, a minőt csak világtörténelmi nagy események, korszakos fordulók hoznak magukkal. Volt valami a kor levegőjében, a mi meghódította, magával ragadta az embereket.

A forrongás ez általános áramlatába kerül bele Dávid Ferencz lelke. Külföldre megy tanulmányai befejezése céljából, Wittenbergbe s itt Melancthon tanításait olyan mohó lélekkel szívja magába, mint a kiszikkadt talaj az üdítő esőcseppeket. A gyulafehérvári papi iskola bemohosodott tanítása után az újító, reformáló, bíráló nézeteket hallgatni: ez egy egészen új világot tárt fel előtte, melyben a gondolatoktól tűz, élet és rombolás, perzselő hév kel életre. Fogékony lelke egészen kitérült az új tanításra s haza térve Luther elveit hirdeti a szószékről úgy, hogy a Luthert követők nemsokára püspökökké választják. Dávid Ferencz hitjavító munkája, mint többi nagy reformátortársaié, kezdetben csak tagadó, bíráló irányú volt. Nagyobb részben abban merült ki, hogy tiltakozott az egyház hamis tanításai és visszaélései ellen. Ehez a bíráló munkához szükséges volt a szent iratoknak minél behatóbb tanulmányozása. Mennél behatóbban tanulmányozta a bibliai iratokat, annál tisztábban látta, hogy az egyház mennyire eltávolodott a bibliai kereszténység alapjától és tiszta tanításától s annál meggyőzőbb erővel lépett fel az a megismerés, hogy reformátori munkája nem szorítkozhatik a visszaélések és hamisítások ellen való tiltakozásra,

hanem vissza kell állítani a Jézus Krisztus tanításait a maguk eredeti tisztaságában. Ilyen állandó és fáradhatatlan tanulmányozás, ilyen elmélkedések és meggondolások végre azokhoz a tisztult és világos hitelvekhez és nézetekhez vezetik, a melyeket „unitárius vallás“ néven nevezünk és foglalunk össze. Nem részletezem, hisz lesz alkalmatok Dávid Ferencz lelkének ez evolútiójával tanulmányaitok során részletesen megismerkedni, csak éppen megemlítem, hogy pszichikai kifejlődése három nagy fordulót, három fázist tüntet fel, előbb a Luther, később a Kálvin álláspontján, míg végül megtalálja saját magát, maga alatt az alkalmas talajt, melyre fölépíti a mi vallásunknak rendszerét. Dávid Ferenczet ez evolutio útjában semmi hatalom föl nem tudta tartóztatni, meg nem tudta állítani. Ő félelem és rettegés nélkül hirdeti az egyszer felismert igazságot. Nagy reformátortársai félénken és bátortalanul megálltak a megismerés fele útján; ő végig merészkedett az ismeret meredekein, végig szenvedte a nagy emberek mártiriumát és életével pecsételte meg hitvallását és meggyőződését. Ezzel fölemelkedett a nagy szellemek ama sorába, kiknek élete igazolja, hogy „qui potest mori, non potest cogi“.

Mit tanulhatunk Dávid Ferencz isteni igazságoktól napsugaras, de tövisekben és szenvedésekben is gazdag pályájából? Megtanulhatjuk azt, hogy az igazság megismerését minden földi jó és élvezet fölé kell helyeznünk s elveinkért és meggyőződésünkért, ha kell, az életet is föl kell áldoznunk. De főképp azt tanulhatjuk meg, hogy lelkünket sohasem szabad elzárunk, hanem tárva-nyitva tartanunk új elvek, új nézetek és gondolatok befogadására; azokat elfogulatlanul és előítélet nélküli gondolkozással meg kell vizsgálnunk s ha jók, nemesek, az élet ideális átélésére alkalmasak, akkor el kell fogadnunk, lelkünk sajátjává kell tennünk.

Dávid Ferenczet nézetei változtatásáért sokan, a kik kevés jóindulattal itélik meg őt, szemrehányással illetik. Ma már bátran mellőzhetjük ezt a vádat. Az egyháztörténelem, a gondolkozó és felvilágosult emberek már rég visszautasították s kimutatták, hogy újítás, javítás, haladás régi nézetek föladása és megváltoztatása nélkül lehetetlen. Éppen ellenkezőleg a reformatio, a protestantizmus lényege és természete abban áll, hogy a vizsgálódás, kutatás és bírálat korlátlan jogaikba helyeztessenek s azokban háborítatlanul elismertessenek. Ennek a kutatásnak és bírálatnak szükségképpen következménye nagyobb, tisztább, átfogóbb igazságok megismerése

s normatív élelvekké proklamálása. A természeti tudományok rendkívüli fellendülése és fizikai, szellemi és erkölcsi életünk egész modern kialakulása és berendezettsége tisztára képtelenség volna, ha abban a szemrehányásban az igazságnak csak árnyéka is foglaltatnék. Annyira rosszakaratú, ósdi és az igazság teljes hiányával való ez a felfogás s a belőle származó szemrehányás, hogy nincs miért ezzel tovább foglalkoznom; hanem ellenkezőleg, újból hangsúlyozom s lelketekre kötöm, a mit már Pál tanított s utána egyik leghivebb és legmegértőbb tanítványa, Dávid Ferencz, hogy „mindeneket megvizsgáljatok s a mi jó, azt tartsátok meg“. Tehát főlebb, mindig főlebb, mindig tisztább, átlátszóbb, szebb, nagyobb igazságokra! Csak törekedni, mert csak a törekvés a mienk, a tiszta igazság a mindentudó Istené.

Egy másik tanulság, a mit a mi nagy reformátorunk napról-napra napsugarasabb pályája kínálva-kínál, a vallási türelem megváltó gondolata és a mi több, gyakorlata.

Az egyháztörténelem a vallási türelmetlenségnek sok gyászos és tragikus képét tárja eléünk. A sok szenvedés, a kiontott vér, a fölgújtott máglyák, a börtön biliucei; mindezek átkos következményei annak a vallási türelmetlenségnek, mely az evangéliumi szeretet és világosság nevében akaratuunk, szívünk, érzelmeink ellenére akar boldogítani. A sötétnek nevezett középkor legtöbb kegyetlensége ebből a felfogásból ered. A Dávid Ferencz százada, a vallásos szabadság classicus földjén, a mi kis Erdélyünkben termeli az új kor egyik legnagyobb, mert megváltó gondolatát, azt, hogy *mindenkít saját hite boldogít*. S e gondolat erjesztő ereje a Dávid Ferencz lelkében fogamzott meg először. A milyen egyszerűnek, tisztának, magától érthetőnek látszik ez a gondolat, éppen annyi küzdelembe, véráldozatba és szenvedésbe került, míg az emberek lelkébe bevilágított s felmelegítette. Évszázadokba került, míg a fejlettebb, előrchaladottabb országokban is elfogadásra talált. A 18. században Nagy Frigyes a francia felvilágosultaktól nyerte ezt a legértékesebb gondolatát. S nálunk II. József, kinek mi unitáriusok nagy hálával tartozunk, a legfelvilágosultabb Habsburg, kimondotta ugyan ez elvet, de nem tudta politikai kormányzó elvvé tenni, mert hisz ismeretes, hogy bennünket felfogásunk, nézeteink, akaratuunk, egész multunk s traditiónk ellenére akart boldogítani. A magyar törvényhozás könyve csak lassú lépésekben halad előre, míg ez elv belejut a Corpus Juris évkönyveibe is. És mikor jó el az az idő,

hogy ne csak az elmékbe, hanem a szívek rejtekeibe is bejusson s onnan hintse szét termékenyítő és áldást osztó melegségét?

Minő tiszta látás, minő mélyreható pillantás és a léleknek minő bátorsága kellett ahhoz, hogy ez elvet — az egész világ ellenkező gyakorlata daczára — kimondják, törvénykönyvbe iktassák, mikor még csak alig egy félszázaddal azelőtt került bele ugyancsak a Corpus Jurisba az a sötét türelmetlenségtől izzó moudat, hogy „lutherani comburantur“. Mennyi rábeszélés, a lelkeknek minő átható megdolgozása volt szükséges ahhoz, hogy az országgyűléssel — legellentétesebb nézeteket valló emberekkel — elfogadtassák. S a hová eljutott Dávid Ferencz lelkéből lelkezetten a 16. század törvényhozása, hosszú 350 esztendő mulva csak odáig tudott haladni a magyar törvényhozás, midőn a mult század közepén e gondolatot újból szentesítette. Tehát irányt jelölt hosszú időkre előre s mi csak most jutottunk az általa kiküzdött és elért magaslatra.

Teljék el lelkünk hálával e nagy szellem iránt s tegyünk fogadást, hogy e legsajátabb gondolatához egész életünkre hivek maradunk.

De Dávid Ferencz pályája s általában a reformatio története egyébre is tanít. A római egyház, mint egyedüli hatalom, kisajátította a maga részére a tudományt. Minden tudomány a theologia érdekeit szolgálta, mint ancilla theologiae. Ennek meg lévén előre szorosán meghatározott és megállapított tételei és igazságai, mást, vagy éppen ezekkel ellenkezőt nem engedett felszínre jönni, érvényesülni. Így az elméket, de az akaratot és törekvést is szellemi békókba és bilincsekbe zárta; bizonyos kényszerült beletörődés és nembánomság foglalta el a lelkeket. A tudomány csődje következett volna el, ha az egyház a maga tekintélyével és hatalmával tovább is ránehezedett volna. De a reformatio lerombolta e tekintély elvét s helyébe tette az ész, a kutatás szabadságát. Hogy ennek milyen áldásos volt az eredménye, elég egyszerűen arra utalnom, hogy azóta a tudományok minden ága óriás lendületet vett, a természettudományok kutatásai és eredményei megváltoztatták a társadalmi élet külső alakját és belső berendezettségét s elég egészen röviden megemlitenem, hogy ma is azok az országok és nemzetek haladnak a műveltség útján legelől, a melyeknél a protestáns vallások hivei túlsúlyban vannak.

De a reformatio nemcsak a tudományos kutatás és vizsgálódás szabadságát biztosítja, hanem az ember erkölcsi független-

ségét, szabadságát és így értékét is. Minthogy a római egyház folytonos gyámsága alól kiveszi, ezzel szabadságát, de egyuttal felelősségérzetét is növeli. A hol több a szabadság, ott nagyobb és sűrűbb a veszély, éberebb a lélek és lelkiismeret; nagyobb erkölcsi erőre és ellenállásra van szükség. Innen jellemfejlesztő ereje a szabadság erős levegőjének.

És most némi halvány képet szeretnék nektek, kedves ifjuság, adni arról, hogy milyen szemmel nézik és látják a mi angol és amerikai hitsorsosaink Dávid Ferenczet, a mi multunkat és jelenlegi törekvéseinket. És mindaz, a mit tőlük hallottunk, valóban megnyugtató s a jövő iránt reményt és bizalmat keltő.

Nem vesszük mind készpénznek, a mit tőlük magunkról hallottunk. Az öröm, a tisztelet, hála és elismerés egy részét annak az ünnepi alkalomnak tudjuk be, mely az ő lelküket is mozgásba hozta s a mely a bírálóat érdes és dissonáns hangjait természetesen kerülni igyekszik. De mindennek levonása után, a mi marad, az is teljesen elég, hogy küzdelseink iránya és helyessége felől meggyőzőn s a jövő munkásságra, kitartásra és lelkesedésre késztesen.

Csak egy-két mozzanatot említek. A Britt és Külföldi Unitárius Társulat volt elnöke és képviselője pl. ki meri mondani, hogy „Dávid Ferencznek az unitarismus eszményi ügye nemcsak hazánkban, hanem világszerte sokat köszönhet“ és ezért ők „Nagy-Británia unitariusai teljes elismeréssel adóznak a magyar reformator hatásában oly termékeny szellemének“. Vagy nem fölemelő-e az amerikai universalista, tehát egy nem unitarius egyház képviselőjétől hallani, hogy mi nem felekezeti, hanem nemzeti hősről emlékezünk, midőn a fölszabadító hőstett emlékét fölidézzük; sőt „az egész emberiség és minden vallás szellemi vezéreit és martirjait ünnepeljük“, midőn a fölszabadító hős tettét magasztaljuk.

Ime, ha eddig haboztunk és kételkedtünk, most már megbizonyosodhattunk arról, hogy nem felekezeti elfogultság vagy szűkeblűség az, a mi Dávid Ferencz alakját előttünk magas piedestálra emeli s hódolattal veszi körül. A mívelt világ legfölvilágosodottabb és legelőrehaladottabb elméi nyujtanak elégtételt és hódolatos elismerést annak a szellemnek, a ki az általános culturalis haladás irányát hosszú századokra s meglehet, talán évezredekre kijelölte, de a ki hazájában csak lassan lassan s morzsánként kapja az elismerést.

A másik gondolat, a mi különösen megragadta figyelmemet,

hasonlóképen biztató és fölemelő. A kiküldöttek több oldalról, több formában kifejezték. Ugy látszik, hogy a hit és lelkiismeret szabadság meredek szirtjein Amerikában sem bátorságos és főleg nem kényelmes járni. Az unitaris egyház Amerikában még fiatal s vannak sokan a kik nem ismerik kellően, a kik rossz indulattal és kicsinyléssel azt állítják, hogy „az egész nyugtalan bosztoni elméknek új talál-mánya“. És ők boldogok és nagy az örömük — a mint képviselőjük kifejezte — „hogy az ilyen bírálókat a mi negyedfél százados munkásságunk említésével el tudják hallgattatni“.

Hát valóban büszkeség és önérzet hevitheti lelkünket, a mikor azt halljuk, hogy a mi szegényes eszközeinkkel megvívott, sokszor valóban élet-halál harcunkat a kételkedés, a guny, a kicsinylés elnémitására emlegetik. S hallván ezeket, magunk előtt is más világitásba kerül egyházunk tragikus multja, más jelentőséget kap a történelmi tanulságok értéke s élénkebb tudatunkba jó a történelemben uralkodó isteni gondviselés munkája, a mely ellen néha rossz óráinkban még zugolódni is merészkedünk.

Ennek a gondviselésnek munkája az, a melyet egy másik amerikai kiküldött (Perkins) megragadó gondolatban ódai szárnyalásig emelkedő költészettel így fejezett ki: „Legnagyobb jelentőségű az, hogy mi és önök közös szellemi látományt láttunk, mielőtt egymást megpillantottuk és felettünk a közös hit hívó szavára, mielőtt egymással kezet fogtunk. Ez azt bizonyítja, hogy ha az ajándékok között különbség van is, de a lélek ugyanaz és ha a kormányzó szervezetek különfélék is, az isten mindig ugyanaz“.

Lehet-e szebben, igazabban és költőiebben kifejezni azt az igazságot, hogy a világosságot és igazságot szomjuhozó lélek itt és messze, az oczeánon túl kutatásában ugyanarra az igazságra bukkan, mert ugyanaz az isteni szellem illeti, hogy ebből a szellemből eredő léleknek itt is, ott is ugyanazok a vágyai, az óhajtásai, ugyanazok a szükségletei, az öröme és sohajtságai, ugyanazok a szorongatásai és ugyanazok az isteni látomások és megvillanások a kielégülései.

Az ilyen igazságok történelmi pillanatokban szoktak elhangzani s reám legalább ez a nyilatkozat úgy hatott, mint egy kijelentés, a mely kezdetben nagyságával egész valónkat megrázza és a szellemi szédülésnek bizonyos nemét idézi elő, később melegséggel és fénynyel tölti el az öntudatot s történelmi magaslatokba emel.

És van még egy mozzanat, a mi lelkem mélyéig hatott. Ismeretes közöttünk az a szálló gondolat, hogy az unitárius vallás a

jövő vallása. Ha eddig kételkedtem, most hiszek vallásunk jövőjében. Mert megtanultam ez ünnepélyen angol és amerikai hitroknainktól, hogy tévedés volna szabadelvű vallásunk elveinek sikerét az egyházközségek népessége vagy tagjainak száma alapján mérlegelni. Magasabb nézőpontra kell emelkednünk, a történelmi tekintet fáklyáját meggyújtannuk s hazánk határain túl meglátjuk, minő hódító erővel törtek előre a szabadelvű vallásos eszinek az utóbbi 40—50 év alatt. Sőt hazánkban is látjuk, egyelőre csak gyér, de annál kifejezőbb nyomait annak, hogy az emberek, az értelmes és gondolkozó emberek, hangosan követelnek valamit, a mi az emberi értelem souverain jogával és a lelkiismeret függetlenségével jobban megegyezik. A régi hit, már nálunk sem állhat, ellene a haladásnak s a miveltség terjedésének. Kezd már derengeni nálunk is, de a mai ember már teljes világosságért eseng. Erős bizonyítékok és jelek szólnak a mellett, hogy a régi hithez való ragaszkodás és engedelmes meghódolás ma már nem az, a mi régebben volt.

Ma már dereng, sőt virrad a lelkekben, s kezd gyérülni és oszlani a babona és tudatlanság köde. Virrad és a hajnali fényuel tisztábban jelenik meg előttiünk az egyetlen, örök szellem s fényesebbek és sugárzóbbak tulajdonságai a maga dicső és fenséges egyedülvalóságában. Már kezd szemünk hozzászokni az igazság tiszta és erős fényéhez. Már erősödnek szellemi látásunk idegei, a melyek már kibírják, hogy a Teremtőt ne csak homályosan, mások szemén át, hanem szellemi látással, szentől szemben láthassuk. Ennek a közelgő jövőnek s e jövő szabadelvűségének lesz a feladata, hogy tisztább és az emberi lélek isteni eredetének megfelelőbb nézeteket hintsen szét és terjeszsen az örökkévaló természetéről és céljairól; oly nézeteket, a melyek kielégítik azokat is, a kik a gondolkozás és önelhatározás elkobozhatatlan jogáról lemondani nem birnak és nem akarnak, a kik közbejárás nélkül maguk akarnak gondolkozni és határozni vallásos dolgokban.

Hiszem, hogy a nap át fog hatolni még a legsötétebb felhőkön is, melyek az égre tornyosulnak és világossága be fog hatolni az emberi értelem legsötétebb zugaiba; és hiszem, hogy nincs emberi hatalom, a mely a világosság sugarait sokáig feltartóztathatná.

Ebben a hitben, ebben a reményben Dávid F. szellemében munkára fel Isten nevében! Ezzel az 1910/11. iskolai évet megnyitom.

DR. GÁL KELEMEN.

Az angol és amerikai unitáriusok üdvözlőlevele a Dávid Ferencz ünnepélyen.

Az angol unitáriusok nevében *Harrison János*, a Ferencz József-rend lovagja, a francia becsületrend tulajdonosa, a brit és külföldi unitárius társulat volt elnöke és kiküldött képviselője a Dávid Ferencz ünnepélyen, aug. 20-án a következő üdvözlő beszédet mondotta :

Az angol unitárius egyházban elfoglalt állásom egyik legszebb kiváltságának tartom, hogy az egyesült királyság unitáriusainak üdvözlőlevelét én tolmácsolhatom ez alkalommal a magyarországi unitárius egyház híveinek.

Engem ért az a szerecs, hogy ez alkalommal a brit és külföldi unitárius társulatot, a mi legrégebbi felekezeti szervezötünköt képviseljem. Ez a társulat méltán viseli az egyesült királyság unitárius és szabad keresztény egyházainak bizalmát, mert fáradhatatlan buzgósággal működik azoknak a magasztos elveknek terjesztésén, a melyek világszerte oly becsesek a szabadelvű kereszténység hívei előtt.

Örömet még az is fokozza, hogy Nagybritánia unitárius egyházainak számos kiváltsága csoportosul e pillanatban körülöttem, a kiknek érzése a Magyar Testvéregyházak iránti szeretetben egy az enyémmel. Mindnyájan érezzük, hogy közös hit szent köteléke kapcsol össze egymással. Mindnyájunknak hő vágyunk a gondolat felszabadulása útján a szabad vallás terjedése. Mindnyájan megvagyunk győződve, hogy egymás buzdítása és inspirálása által ezt a czélt szolgálják közös összejöveteleink is.

Nagy örömeinkre szolgál szemtől-szemben látni azokat, a kiknek céljai és vágyai egyek a mieinkkel; élvezni szives vendégszeretetüket; érezni, hogy bármily nagy távolság is választ el egymástól a térben: szívből, lélekben, mégis közel állunk egymáshoz, mert a szabadelvű és észszerű vallás nemes és lélekemelő terjedése egyformán közös eszményünk.